

(powszechnego, średniego i wyższego) oraz ku strukturze i prawnym aspektom zatrudniania osób narodowości żydowskiej w różnych sektorach gospodarki, a także w służbie państwowej czy w obrębie wolnych zawodów. Monografię kończą uwagi dotyczące stowarzyszeń, związków i zrzeszeń żydowskich.

Praca nie wyczerpuje wszystkich problemów prawnych, jakie wiązały się z funkcjonowaniem żydowskiej mniejszości w Polsce w latach międzywojennych; również te, które poruszono, nie zostały omówione wyczerpująco. Sądzę, że nie taki był zamysł autora. Praca przypomina jednak, że II Rzeczpospolita to nie tylko skomplikowana mozaika polityczna, ale przede wszystkim prawna i że pomimo prowadzonych w ostatnich latach intensywnych badań nad ówczesnym systemem prawnym, wiele jest jeszcze obszarów nieznanych lub zbadanych tylko częściowo. W tym kontekście cieszy więc zapowiedź wydawcy – Instytutu Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego o przygotowywaniu do druku kolejnej, napisanej w ostatnich latach życia przez Jerzego Ogonowskiego, monografii poświęconej tym razem samorządowi wyznaniowemu Żydów w Polsce okresu międzywojennego.

MAŁGORZATA MATERNIAK-PAWŁOWSKA (Poznań)

Michał Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym*, Wydawnictwo Historyczne Tabularium, Gdańsk 2013, ss. 378.

Badania dziejów ustroju administracyjnego Rzeczypospolitej stanowiły i stanowią wdzięczny przedmiot dociekań zarówno historyków prawa, jak i badaczy zajmujących się szeroko pojętymi dziejami państwa. Podejmują oni próby analizy zasad funkcjonowania oraz podstaw organizacyjnych struktur administracyjnych Państwa Polskiego również w okresie międzywojennym w XX wieku. Jest rzeczą charakterystyczną, że niektórym obszarom Rzeczypospolitej poświęcono więcej uwagi, a inne pozostają do tej pory jakby niezauważone. Wpływ na taki stan rzeczy ma wiele czynników. W pierwszym rzędzie należy wymienić stan źródeł, ale ważną rolę odgrywają również czynniki związane z indywidualnymi zainteresowaniami badawczymi poszczególnych uczonych, jak też ich osobiste związki z różnymi terenami. W tym stanie rzeczy za godną lektury należy uznać monografię M. Gałędka poświęconą ustrojowi administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym. Tematyka książki mieści się w głównym nurcie zainteresowań badawczych autora i stanowi niejako ukoronowanie jego dotychczasowych prac. Recenzowana praca, pomimo ewentualnych zarzutów braku nowatorskiego spojrzenia w badaniu przyjętej materii, jest wartą uwagi próbą całościowego ujęcia tematu dziejów administracji ogólnej powstającej na Wileńszczyźnie z inicjatywy władz polskich po 1918 roku.

Cezurę początkową ram chronologicznych monografii stanowi wyodrębnienie okręgu wileńskiego w ramach, powołanego do życia na mocy rozkazu Naczelnego Wodza Wojsk Polskich (Dz. Urz. ZCZW nr 3, poz. 15), Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (ZCZW), co miało miejsce 12 maja 1919 r. Wypada jednak zauważyć,

że zakreślonej przez siebie cezurę czasowej autor do końca nie przestrzega, opisując w rozdziale pierwszym rozprawy dzieje Wileńszczyzny jako okręgu administracyjnego w czasach zaborczych przed I wojną światową, a nawet przedrozbiorowych. Jednakże M. Gałędek podkreśla, że ramy chronologiczne książki wykraczają poza formalno-prawną inkorporację ziem wileńskich do Rzeczypospolitej, co wynika z przyjęcia przez niego założenia, iż zarówno w okresie ZCZW, jak i Litwy Środkowej struktury administracyjne Wileńszczyzny tworzone były przez ośrodek polskiej władzy pod silnym wpływem kształtującego się równolegle ogólnopolskiego modelu ustroju administracyjnego. Okres ten zakończył się przyłączeniem ziemi wileńskiej do Rzeczypospolitej na mocy uchwały Sejmu Ustawodawczego z dnia 24 marca 1922 r. oraz przebudową administracji, której początkiem było utworzenie urzędu Delegata Rządu dla Ziemi Wileńskiej. Cezurę końcową rozprawy wyznacza wybuch II wojny światowej we wrześniu 1939 r. i zajęcie Wileńszczyzny przez armię sowiecką. Wydaje się, że tak zakreślone ramy chronologiczne monografii są właściwe i nie wymagają już obszerniejszego uzasadnienia.

Przedmiotem recenzowanej monografii jest ustrój rozumiany jako zbiór zasad prawnych określających organizację i sposób funkcjonowania administracji ogólnej. Administracja ta, działająca na podstawie zasad systemu biurokratycznego oraz szeregu innych bardziej szczegółowych reguł, stanowiła złożoną strukturę organizacyjną o podstawowym znaczeniu w zarządzie terytorialnym państwa. Świadczyć może o tym fakt, iż mimo że była tylko częścią aparatu państwowego wykonującego zadania administracyjne na szczeblu lokalnym, to w rzeczywistości obarczono ją odpowiedzialnością za całość działań organizatorskiej działalności prowadzonej na terenie jej właściwości miejscowej. W związku z tym organy administracji ogólnej wchodziły w różnorodną sieć interakcji z innymi formami instytucjonalnymi realizującymi funkcje państwowe na tym obszarze. Chodzi tu głównie o niespełnione agendy administracji rządowej oraz organy samorządu terytorialnego.

Autor opiera swoje rozważania w książce głównie na aspekcie prawnym funkcjonowania administracji ogólnej. Zabrakło w niej poszerzenia dokonywanej analizy o co najmniej równie istotne aspekty, np. polityczny, ekonomiczny czy socjologiczny. M. Gałędek broni zakreślonego przez siebie przedmiotu badawczego, wysuwając argument, że zbyt szerokie ujęcie mogłoby doprowadzić do nieosiągnięcia zakładanych celów badawczych. Badania autora koncentrujące się na problematyce prawnej obejmują zarówno analizę materiału normatywnego obowiązującego w okresie międzywojennym na Wileńszczyźnie, jak i problem stosowania prawa w praktyce. W konsekwencji, na podstawie analizy stosunków panujących w tym okręgu administracyjnym M. Gałędek podjął próbę rekonstrukcji faktycznego profilu ustrojowego administracji ogólnej. Należy podkreślić, iż zaniechanie przez autora analizy różnych zagadnień wiążących się z funkcjonowaniem administracji ogólnej w okresie międzywojennym na Wileńszczyźnie i skupienie się głównie na jej aspekcie prawnym w sposób zdecydowany zubaża recenzowaną książkę. Brak rozszerzenia pola badawczego o kwestie związane z opisem oddziaływania administracji na życie społeczno-polityczne oraz stosunki narodowościowo-wyznaniowe powoduje, że monografia M. Gałędeka w dużej mierze wyłącznie powiela dotychczasowe ustalenia zawarte w opracowaniach z tej tematyki. Dokonanie analizy funkcjonowania administracji

in actu wydawałoby się tym bardziej zasadne ze względu na szczególną sytuację społeczno-polityczną Wileńszczyzny wynikającą przede wszystkim ze zróżnicowanych stosunków narodowościowo-wyznaniowych na tym obszarze.

M. Gałędek dowodzi w swojej rozprawie, że podstawy ustrojowe aparatu administracyjnego na Wileńszczyźnie wzorowane były od 1922 r. na rozwiązaniach prawnych istniejących w większości polskich województw i z tego względu można je traktować jako miarodajny przykład dla kształtującego się zgodnie z unitarnym charakterem państwa ujednoczonego ustroju administracji ogólnej w Rzeczypospolitej. Należy się zgodzić z autorem, że już w 1922 r. – na mocy Ustawy z dnia 6 kwietnia 1922 r. *o objęciu władzy państwowej nad Ziemią Wileńską* (Dz. U. Nr 26, poz. 213) i Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 czerwca 1922 r. *w przedmiocie organizacji władz administracyjnych II instancji na Ziemi Wileńskiej* (Dz. U. Nr 47, poz. 410) – na Wileńszczyźnie dokonana została pełna recepcja podstawowego modelu ustrojowego opartego na przepisach ustawy tymczasowej z dnia 2 sierpnia 1919 r. *o organizacji władz administracyjnych II instancji* (Dz. Pr. P. P. Nr 65, poz. 395) oraz Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 sierpnia 1919 r. *o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych I instancji* (Dz. Pr. P. P. Nr 72, poz. 426). Ten częściowo już ujednoczony w skali kraju model stanowił wyznacznik dla późniejszej, w pełni już zunifikowanej organizacji wprowadzonej na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. *o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (Dz. U. Nr 11, poz. 86). Tak więc od 1922 r. odrębności ustrojowe na Wileńszczyźnie odgrywały jedynie marginalną rolę, gdyż zdecydowana większość z nich została zniesiona. Natomiast specyficzne elementy ustroju administracyjnego, jak np. delegat rządu zamiast wojewody, któremu formalnie podlegał okręg nie zaś województwo, miały głównie symboliczny wymiar i z biegiem czasu były sukcesywnie likwidowane. W tym miejscu jednak rodzi się pytanie, jaki cel przyświecał autorowi, który opisał ustrój administracji zespolonej na Wileńszczyźnie, nie różniący się co do zasady od zarządu państwowego innych części Polski międzywojennej, a pominął *signum specificum* kresowego województwa wileńskiego – jej działalności na multietnicznym i wielowyznaniowym obszarze?

Recenzowana książka składa się ze wstępu, 9 rozdziałów, zakończenia, bibliografii, wykazu skrótów oraz umieszczonego na końcu pracy materiału ikonograficznego, który zawiera zdjęcia m.in. delegatów rządu w Wilnie oraz wojewodów wileńskich piastujących swoje funkcje w poszczególnych latach okresu międzywojennego. Wydaje się, że dopełnieniem konstrukcji monografii o tej tematyce winien stać się indeks nazwisk, którego brak nie może pozostać niezauważony. Poza tym zwrócić należy uwagę na zbyt dużą liczbę rozdziałów recenzowanej pracy. Jak się wydaje, dużo lepszym rozwiązaniem byłoby dokonanie przez autora skumulowania treści kilku rozdziałów opisujących aspekt prawny funkcjonowania administracji ogólnej na Wileńszczyźnie po jej inkorporacji do Rzeczypospolitej i podjęcie, jak to było wcześniej sygnalizowane, tematyki poświęconej pozostałym pozaprawnym aspektom funkcjonowania zarządu państwowego wpływającym na jakość prowadzonej działalności administracyjnej.

We wstępie razi czytelnika błąd edytorski, który może wprowadzić w pewne załopotanie co do faktycznej zawartości publikacji. W opisie poszczególnych rozdzia-

łów autor posługuje się konstrukcją, która nie koresponduje ze spisem treści otwierającym publikację. Przykładem może być streszczany we wstępie ostatni rozdział – dziewiąty, który faktycznie według spisu treści i zawartości książki jest rozdziałem pierwszym. Poza tym autor sygnalizuje we wstępie, że pierwsze dwa rozdziały ze względu na odrębny charakter omawianej w nich materii wyodrębnione zostały jako część pierwsza, a pozostałe rozdziały składają się na część drugą, co z kolei nie znajduje żadnego odzwierciedlenia ani w spisie treści, ani w zawartości publikacji. Niewątpliwie taka niefrasobliwość może już na początku lektury książki zdeprymować czytelnika.

W rozdziale pierwszym M. Gałędek skupił się na dziejach Wileńszczyzny jako okręgu administracyjnego. Ze względu na wprowadzający charakter tego rozdziału autor zdecydował się w tym miejscu na opis przekształceń granic zewnętrznych oraz schematu podziału na powiaty. Zaczął od początków kształtowania się jednostek terytorialno-administracyjnych na obszarze Wileńszczyzny, a zatem sięgając nie tylko do okresu funkcjonowania Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich oraz Litwy Środkowej, ale również okresu przed I wojną światową ze względu na częściowe utrzymanie w okresie międzywojennym delimitacji z wcześniejszych okresów historycznych.

Dwa kolejne rozdziały przedstawiają, w skondensowanej formie, podstawowe problemy ustroju administracyjnego w okresie przed inkorporacją Wileńszczyzny do Rzeczypospolitej, przeprowadzonej w 1922 r. Autor skupia się w nich na opisie zarządu lokalnego pod auspicjami władz polskich, ale przy prawno-ustrojowym wyodrębnieniu Wileńszczyzny najpierw w ramach ZCZW (1919-1920), a następnie Litwy Środkowej (1920-1922). Stąd też w rozdziale drugim znajdujemy prezentację organizacji władz zespolonych w okręgu wileńskim ZCZW, w którym M. Gałędek ukazuje struktury podległe komisarzowi okręgowemu. Natomiast w rozdziale trzecim poruszane są zagadnienia ustrojowo-administracyjne, odrębnie dla ziemi wileńskiej i powiatów korytarzowych, które w latach 1920-1922 wiązały się z powstaniem Litwy Środkowej oraz zorganizowaniem na jej terytorium specyficznego modelu zarządu i późniejszymi planami jego rekonstrukcji. W centralnym punkcie rozważań autora znalazła się problematyka kierownictwa i zespolenia struktur administracyjnych rozczłonkowanych między departamenty Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej, która została przedstawiona na tle dążeń do ustrojowo-administracyjnej unifikacji z modelem ustroju administracji lokalnej obowiązującym w Rzeczypospolitej Polskiej przed II wojną światową. Należy pamiętać, że punktem wyjścia dla zorganizowania struktury departamentalnej na Litwie Środkowej było stworzenie klasycznej resortowej administracji centralnej charakterystycznej dla odrębnego organizmu państwowego. Spośród departamentów najwięcej uwagi autor poświęca Departamentowi Spraw Wewnętrznych, który skupiał kilka różnych działów zarządu i wraz z podporządkowaną mu administracją zespoloną w powiatach kierowaną przez starostów stanowił namiastkę przyszłej klasycznej formy administracji ogólnej. Natomiast mniej uwagi M. Gałędek poświęcił innym departamentom, traktując je marginalnie.

Reasumując tę część rozważań, należy wskazać za autorem, że w okresie poprzedzającym formalno-prawną inkorporację Wileńszczyzny do Rzeczypospolitej w 1922 r., pomimo nie tylko administracyjno-prawnej, ale i szerszej prawno-politycznej odrębności najpierw ZCZW, a później Litwy Środkowej, administracja tworzona

przez władze polskie miała, co prawda, liczne cechy specyficzne, ale w znacznym stopniu wzorowane na kształtującym się równolegle modelu ogólnopolskim.

Kolejne rozdziały monografii tworzą zasadniczy jej kontekst, opisując urząd administracji ogólnej ustanowiony na Wileńszczyźnie po jej inkorporacji do Rzeczypospolitej. Tak więc w rozdziale czwartym autor koncentruje się na zilustrowaniu normatywnych problemów związanych z unifikacją administracji na Wileńszczyźnie, czyniąc to odrębnie dla szczebla wojewódzkiego oraz dla powiatowego. Poza tym przedstawiono w nim węzłowe zagadnienia dotyczące głównych założeń, uwarunkowań i przebiegu reform ustroju administracji ogólnej w międzywojennej Polsce.

W rozdziale piątym, szóstym i siódmym M. Gałędek skupia się na charakterystyce zagadnień kształtujących pozycję ustrojową wojewody i starosty jako organów administracji ogólnej. Tak więc rozdział piąty przedstawia zagadnienia dotyczące zasady zespolenia, jej zakresu i roli wojewody oraz starosty jako zwierzchników administracji ogólnej. Autor nie pomija również kwestii udziału organów administracji ogólnej w postępowaniu administracyjnym oraz ich prawotwórczej działalności. Rozdział szósty przybliży czytelnikowi charakterystykę funkcji przedstawicieli rządu powierzonej organom administracji ogólnej wraz z opisem wpływu na organy administracji specjalnej. Natomiast rozdział siódmy poświęcony został relacjom łączącym administrację ogólną z samorządem terytorialnym w ramach którego autor uwzględnia również wydział wojewódzki oraz radę wojewódzką jako czynnik obywatelski w administracji.

Dwa ostatnie rozdziały książki M. Gałędek poświęcił zobrazowaniu budowy wewnętrznej struktury administracji ogólnej na Wileńszczyźnie. Stąd też w rozdziale ósmym czytelnik poznaje ogólne reguły kształtujące strukturę Urzędu Delegata Rządu w Wilnie, a następnie Urzędu Wojewódzkiego Wileńskiego oraz starostw i innych urzędów objętych zespoleniem. Ta część pracy mogłaby być wzbogacona o materiały archiwalne dotyczące administracji powiatowej, zdeponowane na obszarze dzisiejszej Białorusi, np. w archiwum w Grodnie czy Mińsku. Poza tym przedmiotem szczególnego zainteresowania autora stał się również Wydział Ogólny Urzędu Wojewódzkiego Wileńskiego, zajmujący się obsługą wewnętrzną potrzeb administracji ogólnej, na przykładzie którego scharakteryzowany został system kancelaryjny. Z kolei ostatni rozdział przedstawia podstawy organizacyjne i normatywne pozostałych działów administracji ogólnej, które co do zasady odpowiadały podziałowi na wydziały najpierw w ramach Urzędu Delegata Rządu, a potem Urzędu Wojewódzkiego. Rozdział dziewiąty opisuje zatem następujące działy: administracyjny (*sensu stricto*), polityczny, zdrowia publicznego, rolnictwa, pracy i opieki społecznej, przemysłowy, wojskowy zespolony, robót publicznych, odbudowy zniszczeń wojennych oraz kultury i sztuki. Dwa ostatnie rozdziały mogłyby zostać skumulowane w taki sposób, aby ująć w nowej jednostce redakcyjnej charakterystykę obejmującą wykształcenie, status społeczny oraz pochodzenie (autochtoni czy napływowi np. z Galicji, Wielkopolski) urzędników zatrudnionych w Urzędzie Wojewódzkim w Wilnie. Niestety tego autor nie uczynił i w pracy zabrakło informacji na ten temat.

Przechodząc do generalistów, należy podkreślić, że książka M. Gałędeka jest prawnym, syntetyczno-analitycznym opracowaniem zagadnienia kształtowania się ustroju administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym. Warto zauważyć, że autor oparł swoją rozprawę na bogatym materiale archiwalnym, co należy

w szczególności docenić. Zbadał znaczne zbiory zgromadzone w kilku archiwach, np. Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Wszystko to zostało poparte dużą ilością materiałów źródłowych publikowanych oraz pokaznym wykazem literatury liczącym kilkanaście stron. Man-kamentem i to dość znacznym tej pracy jest natomiast powielanie jedynie prawnego spojrzenia na administrację ogólną Wileńszczyzny, które spotkać można w dotych-czasowych publikacjach dotyczących tej tematyki. Atrakcyjność recenzowanej mo-nografii zwiększyłoby sięgnięcie przez autora do informacji z działalności admini-stracji wileńskiej, opisywanej na łamach różnych periodyków, w tym także tytułów prasy codziennej takich, jak: „Dziennik Wileński”, „Kurier Wileński”, „Przegląd Wileński”, „Słowo”, które zostały wykorzystane w pracy w stopniu mniejszym niż minimalny. Informacje tam zawarte z pewnością wzbogaciłyby monografię o opis działalności zarządu państwowego oraz wpływu czynników pozanormatywnych na kształtowanie się faktycznego stanu administracji. Pomimo tych krytycznych uwag należy stwierdzić, że publikacja M. Gałędka z pewnością może liczyć na zaintereso-wanie nie tylko specjalistów, ale także szerszych kręgów czytelników niezwiązanych do tej pory z tematyką prawnohistoryczną.

MARCIN KAZIMIERCZUK (Olsztyn)

Kai Kranich, *Anpassung im Nationalsozialismus. Die Universität Breslau und die Aberkennung von Dokortiteln*, Wrocław 2012, ss. 199.

Uwagi o książce należy rozpocząć od danych bio- i bibliograficznych. Praca jest dysertacją doktorską; jej recenzentami w przewodzie byli profesorowie Werner J. Patzelt z Politechniki Drezdeńskiej i Peter E. Fäßler z Uniwersytetu w Paderborn. Kwerendę wspierało stypendium Fundacji Konrada Adenauera. Publikacja została sfinansowana przez Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. W. Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego. Druku w języku niemieckim podjęła się Oficyna Wy-dawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe. Polski czytelnik z miesza-nymi uczuciami spogląda na okładkę z fotografią przedstawiającą hitlerowskich dy-gnitarzy pod swastyką w pięknej Auli Leopoldina.

Autor podejmuje temat, który jest ważny i ma bogatą literaturę. O roli i funkcjo-nowaniu „brunatnego uniwersytetu” narodowych socjalistów w Trzeciej Rzeszy napi-sano wiele interesujących prac – przede wszystkim w Niemczech, ale także w Polsce. Wiemy, że uczelnie niemieckie w latach 1933-1945 stanowiły bastion nazizmu, a na-uka i nauczanie uniwersyteckie osiągały wysoki stopień deprawacji, bez większego oporu podporządkowując się politycznej indoktrynacji. Z tą tezą autor się zgadza, co warto podkreślić, bo połowa jego wykładu jest przypomnianiem polityki NSDAP na polu nauki i szkolnictwa wyższego.

Rozważania Kaja Kranicha przenikają dwie konstrukcje teoretyczne, przejęte od mistrzów. Pierwszą jest teoria „niszy”, drugą teoria zmiennego funkcjonowania in-stytucji i nakaz badania zmian instytucjonalnych (Evolutorischer Institutionalismus).